

УДК 316.2:316.7

ВАХ Т.С., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Вах Тетяна Степанівна – аспірантка кафедри соціології Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Коло наукових інтересів – соціологія молоді.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СОЦІОЛОГІЇ

У даній статті розглядаються складні і доволі суперечливі глобальні суспільні трансформації та культурні зсуви сьогодення, які призводять до зміни філософії соціально-гуманітарного пізнання, особливо в полі молодіжної проблематики.

This article shows complex and controversial global social transformation and cultural changes of nowadays which lead to change philosophy of social and humanitarian knowledge in sphere of youth's problems.

Уявлення про розвиток суспільних процесів і явищ не може бути чимось застиглим і незмінним. Люди постійно змінюють свої погляди і оцінки минулого, збагативши новими знаннями, видозмінюючи і удосконалюючи філософію соціально-гуманітарного пізнання. Цей складний і суперечливий процес формування нового бачення, іншого погляду на людину, її історію, цінності здійснюється і сьогодні.

Актуальність дослідження. Для концептуалізації соціальної дійсності, що змінюється, соціологія, як і будь-яка інша наука, потребує постійного оновлення свого аналітичного інструментарію. Це особливо актуально для сучасної української соціології, історичний розвиток якої сприяв її ізоляції і маргіальності щодо досягнень світової соціологічної думки. Стрімко змінне українське суспільство останніх років ставить перед соціологією низку запитань, відповідь на які неможлива без рішення проблеми відповідності понятійного апарату і методології специфіки нової соціальної реальності, що характеризується радикальними трансформаційними процесами в економічній, політичній, соціокультурній сферах, системі нормативних відносин, ціннісних орієнтирів.

Соціокультурні та суспільно-політичні трансформації, що відбуваються у світі,

супроводжуються новими екзистенціальними викликами, особливо відносно молодого покоління. Як охарактеризувати й пояснити глобальні суспільні трансформації та культурні зсуви сьогодення? Яким чином глобальна соціокультурна динаміка адаптується та видозмінюється в окремих культурах та національних державах? У який спосіб взаємодіють культурно-ціннісні, економічні та політичні аспекти суспільних трансформацій у їх макросоціальному й індивідуальному вимірах? Ці питання формують нове поле інтелектуальної напруженості в усіх сферах гуманітарного та соціального пізнання XXI століття.

Мета дослідження. Соціологічна концептуалізація суспільного розвитку розгортається сьогодні під впливом низки факторів, зумовлених суперечностями між соціальними і культурними аспектами модернізаційних трансформацій, передовсім глобалізаційних перетворень. Аналіз цих факторів, їх нові, підчас доволі дискусійні смислові орієнтації є метою даного дослідження. Створення в перспективі на цій основі новітньої синтезувальної парадигми дозволить спроєктувати дослідницькі здобутки і висновки на українській реалії.

Аналіз соціологічної аналітики суспільного розвитку кінця XX – початку XXI століття

(Дж. Діленті, З. Бауман, Д. Белл, Ж. Ліповецки, В. Танчер, В. Бурлачук, В. Надурак), дозволяє акцентувати увагу на ряді факторів, що призвели до трансформації методологічних основ соціально-гуманітарного пізнання. Так, теоретичний аналіз одного з провідних представників постмодерного підходу до суспільного розвитку Дж. Діленті в роботі “Соціальна теорія, що змінюється” ґрунтується на визнанні глибокої амбівалентності, закладеної в основу формування сучасного суспільства [1]. Сутність такої амбівалентності, за аргументами дослідника, полягає у конфлікті двох полярних тенденцій розвитку модерного суспільства, а саме – культурного та соціального проєктів модернізації: те, що культура пропонує як ідеал, взірць для наслідування, – не дістає підтримки у реаліях соціальних відносин; а те, що є корисним для функціонування соціальної системи, – недостатньо цінується у царині культури, не закріплюється у ціннісно-нормативних підвалинах сучасного соціуму. Прикладом такої тенденції можуть бути суперечливі прагнення до індивідуалізації та автономного розвитку особистості з одного боку, та реальній практиці фрагментизації суспільства – з іншого. Таким чином, Дж. Діленті робить висновок про кризу розуміння соціального в сучасних теоріях суспільного розвитку.

Підтримує концепцію амбівалентності й провідний польський соціолог З. Бауман. У праці “Индивидуализированное общество” дослідник наголошує на руйнівній суперечності сучасного суспільного розвитку, причину якої вбачає саме в посиленні індивідуалізації суспільства. Жадана свобода особистості звільняє її від обмежень, встановлених суспільством. Звідси поширене негативне ставлення до колективних засобів забезпечення прав і свобод, і на противагу цьому – акцентування уваги на індивідуальних діях і цілях і, як наслідок, криза суспільності людини. На думку автора, якщо суспільство – це своєрідна “фабрика сенсів”, то сучасне суспільство продукує лише сум’яття життєвих смислів [2]. Широкий вибір стилів життєдіяльності, але без обов’язкових функціональних настанов і рольових приписів, призводить до розладу соціуму та особистості, до зникнення двоседності суспільних норм і чинників формування індивідуальної свідомості. Сучасна людина балансує між свободою й безпечністю на тлі ризиків існування, які посилюються глобалізацією, а ціною відвойованої свободи є поглиблення небезпечності, непевності, непередбачуваності життя [3].

Специфіка нинішньої ситуації в Україні, як наголошує вітчизняний дослідник В. Бурлачук, полягає у відсутності принципово нових ідей, здатних виступити енергійним каталізатором радикалізації суспільної свідомості. Але сучасні сфери вияву суб’єктивності невпинно наближаються до точки біфуркації. На думку В. Танчера, посилена індивідуалізація, руйнування

соціальних зв’язків і залежностей не виглядає позитивним і становить загрозу розвитку соціологічних знань, адекватності їх викликам часу [4].

Американський соціолог Д. Белл в аналогічному ключі доводить, що “сучасна культура модерну колапсує у конфлікті між двома її суперечливими принципами: капіталістичною етикою праці й постмодерними бажаннями неробства і дозвілля” [5]. Споживчий гедонізм все більше пронизує глобалізовані суспільства, перетворюючись на філософію життя сучасної молоді і глибоко вкорінюючись в її соціальний характер [6].

Гедонізм на сьогодні є суспільним явищем, не тільки формою світогляду, але й критерієм поведінки більшості нашого суспільства. Складності ситуації додає факт, що гедонізм найчастіше є комплексом несвідомих або не до кінця усвідомлених настанов та реакцій. Він все більше стає способом життя та світосприйняття, і таким чином все більше переходить зі сфери філософії до сфери психології та соціології, тобто зі сфери аналітичної до сфери емпіричної. Врахування цього фактору є необхідною методологічною основою при побудові сучасних концепцій соціально-гуманітарного пізнання.

Позитиву в даній ситуації надає позиція вітчизняного аналітика Віталія Надурака та польського дослідника Жіля Ліповецки. Окремі факти морального життя сучасності (йдеться про західний світ, який є авангардом цивілізаційного поступу, отож, особливості його розвитку є визначальними у розвитку цілого людства) дають дослідникам підстави вважати, що ситуація зазнає змін, і ми стоїмо на порозі (і швидше за все вже його переступили) зростання ролі морального чинника у суспільному житті. “Період своєрідної екзистенційної фрустрації, коли людина, поставши перед обличчям порожнечі, наче застигла перед нею, скінчився” – наголошує В. Надурак [7]. Проте достатньо швидко цей вакуум, який виник на місці втрачених цінностей та ідеалів, був заповнений тим, що, образно кажучи, “найперше потрапило під руку” – насолодою, яка не знає меж, розпустою, потуранням різноманітним патогенним нахилам і потягам, загалом, тим що до моралі, яка передбачає самообмеження, ніякого відношення не має. Гедонізм став одним із крайніх проявів “кризи цінностей”, коли людина звернулась до чогось, що протистоїть моралі, і взяла його на заміну цінностям традиційної моралі. Тобто відбувся достатньо парадоксальний, проте очікуваний переворот, коли на місце моралі стало безмежне задоволення (його плотська сторона), яке традиційно якраз за рахунок моралі додалось. Проте цей період тривав не так довго, як того можна було очікувати. Стає все очевиднішим, як зауважив це Жиль Ліповецки, що: “Насолода життям, яка не

знає меж, розпушта, розлад почуттів – ніщо з цього не являє собою ні образ, ні можливе майбутнє нашого суспільства; інтерес до психопатичних натур зник і “бажання” вийшло з моди” [8]. Звичайно, всі ті явища, які засвідчують аморальність нашого часу, в більшості зберігаються, проте, водночас, з’являються й ознаки, які засвідчують все стійкіше прагнення до того, що прийнято називати моральним життям. Підтвердженням цього висновку може бути той факт, що серед цінностей сучасного суспільства частка примітивного гедонізму, нестриманості, інтересу до жорстокості, антиморалі та антиконституціоналізму поволі зменшується. Їхнє місце посідають інші цінності, ідеали та проекти. З одного боку – це культ спорту та здоров’я, що охопив значну частину цивілізованого людства. Свідчень цього – безліч, і, зокрема, маса літератури, статей, теле- і радіопередач, присвячених спорту та здоровому способу життя. Ідеалом, який посміхається до нас із рекламного продукту, є здорова молода людина зі спортивною будовою тіла, часто – відомий спортсмен. Саме такий тип є героєм нашого часу. Вартим уваги фактом є також те, що шлях до здоров’я шукається у нетрадиційній медицині, через лікування природними засобами, спостереження за власним організмом і т.п., тобто не долаючи природу, а слідуючи їй. З іншого боку, поряд із відходом від аморалізму, в суспільстві чітко помітний процес “повернення святинь” – зростає інтерес до східних релігій, езотеричних вчень, теософії, кабали, різного роду культів та сект і, звичайно ж, до традиційного християнства. Не всі з названих вчень чинять позитивний вплив на душу реципієнта (їдеться, у першу чергу, про деструктивні культи і секти), проте в даному випадку для нас є показовим саме бажання людини серед збуреного пристрастями світу звернутись до духовних абсолютів і, власне, їх пошук, який, природно, не завжди буває вдалим. Як засвідчує статистика, останніми роками серед мешканців великих європейських міст намітилась тенденція до зростання релігійності. Так, згідно з опитуваннями соціологів зі служби European Value Systems “жителі великих європейських міст переживають духовне відродження” [9]. І хоча загалом у Західній Європі за рахунок жителів сільської місцевості та малих містечок релігійність населення все ще йде на спад, проте саме її зростання у великих містах є показовим. Адже саме вони були і є найчутливішими до змін духовного клімату, як і до будь-яких змін взагалі. Усі суспільні трансформації розпочинаються саме з великих міст, згодом перекидаючись на сільську місцевість, яка в силу прихильності традиціоналізму, повільніше засвоює нові віяння. Ведучи мову про поворот до духовності загалом та моралі, зокрема, В. Надурак відмічає, що відбувається він на якісно новому рівні, у новій формі. У секуляризованому суспільстві жодне

вірування вже не нав’язується традицією або оточенням, як носієм цієї традиції. Отож, прийняття людьми тих чи інших вірувань, ціннісних систем відбувається не за примусом (активним або пасивним, тобто автоматично), а за власним вибором. Ці цінності є вибраними людиною свідомо, керуючись вільним вибором. У такому випадку вони є набагато ефективнішими та дієвішими, оскільки виступають саме внутрішнім стимулом до дії. Отож, нова моральність має всі шанси стати ширшою, “чистішою”, аніж попередня, традиційна, оскільки ґрунтуватиметься не на примусі, зворотною стороною якого якраз і є формалізм, а на вільному виборі.

Наведені факти, на нашу думку, якраз засвідчують початок утворення нової впорядкованої структури суспільної моралі. Причому, враховуючи надшвидкі темпи розвитку цивілізації, можна припустити, що становлення такої структури відбуватиметься значно швидше, аніж це мало місце в минулому. Підхоплена динамізмом глобалізованої епохи мораль, принаймні у своїй формі, відзначатиметься теж небаченим для неї динамізмом. Отож, попри скепсис, з яким характеризують моральну ситуацію сьогодення більшість вчених, на думку В. Надурака, з’явилися підстави для оптимізму, який має внести корективи у філософію соціально-гуманітарного пізнання.

Висновки. Сучасні трансформаційні процеси й зрушення в суспільному житті породжують нові теоретичні підходи та форми концептуалізації соціально-гуманітарного пізнання. В умовах глобалізації знань і спільних проблем людства відкритість інформаційного простору, розмаїття культурних зв’язків, універсальний досвід і пізнавальні засоби є досить потужними чинниками поєднання національно-особливого, соціально-контекстуального, культурно-своєрідного із глобальним, загальнолюдським, універсальним. На тлі цих тенденцій соціологічна аналітика потрапляє під вплив низки факторів, які призводять до трансформації соціально-гуманітарного пізнання. Аналіз наукових джерел з даної проблематики дозволяє серед останніх визначити найголовніші:

по-перше, визнання глибокої амбівалентності, закладеної в основу формування сучасного суспільства; сутність такої амбівалентності полягає у конфлікті двох полярних тенденцій розвитку модерного суспільства, а саме – культурного та соціального проектів модернізації;

по-друге, посилення індивідуалізації суспільства, акцентування уваги на індивідуальних діях і цілях і, як наслідок, криза соціальності людини;

по-третє, відсутність принципово нових ідей, здатних виступити енергійним каталізатором радикалізації суспільної свідомості;

по-четверте, поширення гедонізму як способу життя та світосприйняття.

Перспективи досліджень. Оскільки процес модернізації та глобалізації суспільства є вкрай суперечливим, то і його соціологічна

концептуалізація буде достатньо дискусивною. Водночас в усіх концепціях, оцінках і висновках, про які говорилося раніше, можуть бути

ЛІТЕРАТУРА

1. Delanty G. Social Theory in a Changing World. – Cambridge: Polity Press, 1999.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество. – М.: Логос, 2002.
3. Там само. – С. 64.
4. Бурлачук В., Іваненко О., Казаков В., Королько В., Степаненко В. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід / НАН України; Інститут соціології; В.В. Танчер (ред.), В.П. Степаненко (ред.). – К., 2004. – С. 20.
5. Там само.
6. Вах Т.С. Вплив глобалізаційних викликів на формування соціального характеру сучасної молоді // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Ольвійський форум – 2007: стратегії України в геополітичному просторі”. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 109-111.
7. Надурак В. Моральний ренесанс – XXI століття // <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru>.
8. Ліповецки Жиль. Ера порожнечі. Споживання і гедонізм: до постмодерністського суспільства // <http://www.ji.lviv.ua/n25texts/lipivecki>.
9. Европейские горожане стали религиознее // <http://www.atheism.ru/archive/text/260.phtml>.